

O‘ZBEK-INGLIZ TARJIMASINING LINGVISTIK VA MADANIY ASOSLARI: MUAMMOLAR VA ULARNING ILMIIY YECHIMLARI

Boboqulova Dilnoza Baxtiyor qizi

Alfraganus Universiteti, Filologiya fakulteti

Tillarni o‘qitish markazi o‘qituvchisi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi tarjima jarayonining ilmiy-nazariy tamoyillari, lingvistik va stilistik xususiyatlari hamda madaniy tafovutlardan kelib chiqadigan tarjima muammolari tahlil qilinadi. Agglyutinativ o‘zbek tili va analitik ingliz tilining grammatik tuzilishi, semantik tizimi va nutq madaniyati farqlari tarjima jarayonida bir qator murakkabliklarni yuzaga keltiradi. Tadqiqotda iboralar, madaniy realiyalar, frazeologik birliklar va badiiy-estetik unsurlarni tarjima qilishda qo‘llaniladigan samarali strategiyalar ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: tarjima, ekvivalentlik, lingvokulturologiya, frazeologizm, pragmatik moslik, madaniy realiyalar.

Kirish. Tarjima jarayoni lingvistika va madaniyatshunoslikning kesishgan nuqtasida shakllanadigan murakkab faoliyat bo‘lib, u faqat til vositalarini ko‘chirishni emas, balki matnning semantik, stilistik va pragmatik mazmunini yangi til tizimida qayta yaratishni talab etadi. O‘zbek va ingliz tillari o‘rtasida amalga oshiriladigan tarjimalar til strukturasi, madaniy dunyoqarash va konseptual maydonning farqliligi sababli o‘ziga xos ilmiy yondashuvni talab qiladi.

O‘zbek tilining affiksial tuzilishi, o‘ziga xos emotsional-uslubiy boyligi va xalqona turg‘un birikmalarga boyligi ingliz tilidagi qat‘iy sintaktik model, neytrallik va analitizm bilan keskin farqlanadi. Bu holat tarjimonda kontekstni chuqur tahlil qilish, madaniy bilimga ega bo‘lish va mos strategiyalarni qo‘llash zaruratini keltirib chiqaradi.

Tarjimaning ilmiy-nazariy asoslari

Tarjima jarayonida ekvivalentlikka erishish – semantik mazmun, stilistik ohang va kommunikativ maqsadni maqsad tilida izchil aks ettirishdir. O‘zbek-ingliz tarjimasida ekvivalentlik quyidagi darajalarda namoyon bo‘ladi:

- Leksik ekvivalentlik – bevosita so‘z mosligi mavjud bo‘lgan holatlar.
- Semantik ekvivalentlik – konnotativ ma‘noni va mazmuniy qatlamni saqlash.
- Stilistik ekvivalentlik – muallif ohangi va uslubini qayta yaratish.
- Pragmatik ekvivalentlik – matnning ta‘sir kuchi, vazifasi va kommunikativ yo‘nalishini saqlash.

Ingliz tilining qat‘iy so‘z tartibi va grammatik vositalarining analitik xarakteri o‘zbek tilidagi erkin sintaksisga moslashishda qo‘shimcha transformatsiyalarni talab qiladi. Shu bois modulyatsiya, adaptatsiya, izohli tarjima, kompensatsiya kabi strategiyalar ilmiy asoslangan yondashuv sifatida qo‘llaniladi.

Madaniy realiyalar va frazeologizmlar tarjimasida yuzaga keladigan muammolar

Frazeologik birliklar, idiomalar va madaniy realiyalar tarjimada eng murakkab qatlamni tashkil etadi. Ularning ko‘p qismi boshqa tilda lug‘aviy ekvivalentga ega emasligi sababli semantik yo‘qotishlar, madaniy nomuvofiqlik, uslubiy bo‘yoqning susayishi kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin.

Masalan, “*ko‘ngli tog‘dek ko‘tarildi*”, “*qo‘li duoda*”, “*oq yo‘l tilamoq*” kabi iboralar o‘zbek madaniyatining ruhiy-estetik qarashlarini aks ettiradi. Ingliz tilida ular uchun to‘liq mazmunli ekvivalent mavjud bo‘lmagani sababli funksional analog, izohli tarjima yoki stilistik kompensatsiya qo‘llash zarur bo‘ladi.

Aksincha, ingliz tilidagi “*crossing the Rubicon*” yoki “*meeting one’s Waterloo*” kabi iboralar tarixiy va madaniy asosga ega bo‘lib, o‘zbek o‘quvchisi uchun moslashtirilgan variantni talab qiladi.

Frazeologizmlarning ko‘chma ma‘noga ega bo‘lishi ularni so‘zma-so‘z tarjima qilishning maqsadga muvofiq emasligini ko‘rsatadi. Shu sabab tarjimada iboraning denotativ mazmunidan ko‘ra uning pragmatik funksiyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Badiiy matn tarjimasining stilistik xususiyatlari

Badiiy asarda muallif uslubi, obrazlilik, metaforik qatlam, emotsional rang va milliy ruh muhim o‘rin tutadi. Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi badiiy tarjima quyidagi omillar bilan murakkablashadi:

➤ **obrazlarning semantik mos kelmasligi;** masalan, ingliz tilidagi “*a heart of stone*” iborasining o‘zbekcha “bag‘ritosh” shaklidagi ekvivalenti mavjud bo‘lsa-da, har ikki iboraning madaniy-psixologik asoslari qisman farq qiladi.

➤ **ritm, ohang va poetik strukturaning yo‘qolishi;** masalan, Cho‘lponning “*Ko‘zimda yosh, ko‘nglimda dard*” misrasidagi fonetik uyg‘unlik va ohangni ingliz tilida “*Tears in my eyes, sorrow in my heart*” shaklida berish mumkin, biroq asliyatdagi qisqa, ritmik jarangdorlik to‘liq qayta tiklanmaydi. Ingliz she‘riyatidagi Shekspirning sonetlarida uchraydigan qofiya tizimi va metrik qurilma o‘zbek tilida mos shaklga ega emasligi sababli poetik struktura o‘zgarishga majbur bo‘ladi.

➤ **emotsional bo‘yoqning qisqarishi;** misol uchun, O‘zbek tilidagi “*jonimga ora kiribsan*”, iborasi yuqori darajadagi emotsional yuklamaga ega. Ingliz tilida u “*you helped me a lot*” tarzida berilishi mumkin, biroq emotsional intensivlik darajasi pasayadi. Shuningdek, ingliz tilidagi “*I am devastated*” iborasining o‘zbekchaga “*juda xafa bo‘ldim*” deb tarjima qilinishi holatida inglizcha iboraning kuchli psixologik ta‘siri yo‘qoladi.

➤ **milliy madaniy konnotatsiyaning saqlanmasligi;** O‘zbek madaniyatiga xos “*oq yo‘l tilamoq*”, “*ro‘mol tashlash*”, “*sumalak qaynashidan bahramand bo‘lish*” kabi

ifodalar ma'lum urf-odat va marosimlarni anglatgani uchun ingliz tilida ular izohsiz tushunarsiz bo'lib qoladi. Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi “*opening Pandora's box*” yoki “*the sword of Damocles*” kabi mifologik va tarixiy konnotatsiyaga ega iboralar ham o'zbek o'quvchisi uchun qo'shimcha izohsiz to'la anglashilmaydi.

Tarjimon badiiy asarlarda bevosita lug'aviy moslikdan ko'ra, ta'sirchanlikni va estetik birlikni qayta yaratishga intilishi lozim. Bu esa ijodiy yondashuv, interpretativ kompetensiya va madaniy tafakkurni talab qiladi.

Xulosa.

O'zbek va ingliz tillari o'rtasida tarjima lingvistik, semantik va madaniy jihatdan murakkab jarayon bo'lib, nafaqat so'zlarni, balki matnning funksional va estetik mazmunini ham ko'chirishni talab qiladi. Tillar o'rtasidagi struktura va madaniy tafovutlar frazeologizmlar, madaniy realiyalar, turg'un iboralar va badiiy tasvir vositalarini tarjima qilishda asosiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Samarali tarjima uchun tarjimondan lingvistik bilim, madaniy kompetensiya, pragmatik sezgirlik, ijodiy yondashuv kabi ko'nikmalarni uyg'unlashtirgan holda ishlashi zarur. Faqat shunda matnning mazmuni bilan birga uning badiiy-estetik ta'siri ham to'laqonli saqlab qolingani tarjima yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Normatov, I., Frazeologik birliklar tarjimasida ekvivalentlik darajalari. Tilshunoslik va tarjima, 2020.
2. Alimova, M., O'zbek va ingliz idiomalarining qiyosiy tahlili. O'zbekiston filologiyasi jurnali, 2019.
3. Komilova, L., Turg'un iboralar tarjimasining semantik-pragmatik xususiyatlari. Til va jamiyat, 2022.
4. Xudoyberdiyeva, F., Kontekstga bog'liq iboralar tarjimasining lingvopragmatik muammolari. Tilshunoslik izlanishlari, 2021.
5. Astanova, N., Tarjimon kompetensiyasi va tarjima jarayonining kognitiv asoslari. O'zbek tilshunosligi, 2023.
6. Raximova, S., Tarjimada adekvatlik va naturalizatsiya usullarining qo'llanilishi. Filologiya masalalari, 2021.
7. Otaboyeva, M., Tarjima strategiyalarining tasnifi va ulardan foydalanish tajribasi. Tarjima nazariyasi jurnali, 2020.
8. Karimov, J., Tarjima jarayonida kreativlikning o'rni. Til va madaniyat tahlili, 2022.